

Bolgár Elek: Pszichologizmus a szociológiában.

I.

A pszichológiai nézőpont társadalmi tényekkel szemben nem bontakozott ki önállóan. Nem úgy, mint az ismeret problémájánál, ahol a logika ellenében egy csapásra és teljes határozottsággal kívánja meghódítani a vitás területet, ahol félreértést nem engedő módon hangoztatja jogait és szívósan harcol a jogok érvényesítése érdekében... A szociológiába ez a felfogás a természettudomány protektorátusa alatt lopózik be. Már a mai értelemben vett szociológia őstörténete: a politikai elmélet és a jogbölcselet hagyományai is bizonyítják, hogy a szociális problémák pszichologisztikus értékelése kezdetől fogva naturalisztikus elemekkel telített. *Az emberi természet* szerepel ezek jórésznél a társadalmi jelenségek magyarázataként, amint ezt Aristoteles elmélete az államalakulásról, a stoikusok szociáletikai tanításai és a természetjogászok törekvései legvilágosabban bizonyítják.

Még Comte-nál sem nyer önálló jelleget a pszichológiai szempont: még nála is elmerül az a biológia általános igazságai-ban, annyira, hogy a tudományok Comte-féle hierarchiájában sem szerepel még külön a pszichológia. Ez az elkülönülés csak Spencernél következik be, aminek oka lehet a szellemi tudományoknak hagyományos pszichologisztikus tárgyalási módja az angoloknál, de emellett a pszichológiának mindinkább észrevehető önállósulása, növekvő presztízse, ami éppúgy nem maradhatott hatástalanul a XIX. század második felében űzött szociológiára, mint ahogy a természettudomány tekintélye is folyton-folyvást ránehezedik az előző évtizedekben.

Azzal a sajátságos gyarmatpolitikával, melyet egy-egy elhatalmasodó tudományág avégből folytat, hogy szempontjait és tételeit idegen problématerületekre kiterjessze, vetette rá magát lassanként a pszichológia is a szociológiára. Amidőn ugyanis a lélektan eléggé kiépült, módszereiben megizmosodott és anyagának nagy részét függetlenítette a filozófiától, lazítani kívánta a természettudománnyal való kapcsolatait is. A pszichológia megszűnt a régi értelemben az emberi természet tudománya lenni: egyrészt túlnőttek határai ezen a körön, másrészt a tisztán emberi öntudatnyilvánulásokon belül is a régi nagy általánosságok helyett részletekbe menő kérdéseket vizsgál meg és azokra nézve tesz megállapításokat. Világos, hogy az így tárgyalt pszichológia számára rendkívül távoleső terület az oly kérdések vizsgálata, mint aminek a szociológia tárgyait alkotják.

De egyrészt az a törekvés, hogy a feltűnő eredményekkel dolgozó pszichológia kifejezze uralmi igényeit minden szellemi

tudománnyal szemben, másrészt *egy* *szociológiai irányzatok*, melyek örömet kaptak az alkalmon, hogy a pszichológia egyre növekvő tekintélyét hasznosítsák a maguk számára, összejártasszattak arra nézve, hogy a pszichológia felfogásai tért hódítsanak a szociológiában is. A pszichologizmus túltengése ebben tehát éppoly hibás, mint a fiatal szociológia rövidlátása, mely minden sikert aratott, vagy újonnan fellépő és életképesnek ígérkező tudományos törekvés védőszárnyai alá menekült: eleinte a biológia, később a pszichológia védőszárnyai alá — saját fejlődése nyilvánvaló rovására. Ahelyett, hogy *autonómiáját* kezdettől fogva a legerélyesebben hangoztatta volna, maga a szociológia dicsekedett el vele a legharsányabban, hogy természettudomány. Mikor pedig — nem kis mértékben a pszichológia térfoglalásának hatása alatt — az egyes diszciplínákat a természettudományok és szellemi tudományok két nagy csoportjává különítették el, utóbbiak közé foglalták a szociológiát is, miáltal az — e csoportosítás híveinek nagy tetszése mellett — a pszichológia égisze alá került, legalább is bizonyos irányzataiban.

Ezek az irányzatok meglehetősen nagy számban vannak és nem kis változatosságot mutatnak felfogásaik tekintetében. A legszélsőbb álláspont mellett, mely a szociális tényekben *csak az egyéni tudat* tényeit hajlandó látni, ott találjuk a másik végletet, amely egy *specifikusan* társadalmi, *kollektív pszichét* konstruál és ezen végletek között imbolyog a néplélektani, tömeglélektani, etnopszichológiai elméletek sokasága. Szociális statikában és dinamikában egyaránt felleljük ezeket a különféle pszichologisztikus nézőpontokat és szociológiai kézikönyvek nem kevésbé terjesztik ezt az irányzatot, mint egyetemi előadások. Különösen áll ez az amerikaiakra, elsősorban Giddingsre és Wardra, akik mellett francia tekintélyek, mint különösen Tarde és Le Bon munkálkodtak a pszichologisztikus szociológiának részint kimélyítésén, részint népszerűsítésén.

Ha ezek a törekvések odavezettek volna, hogy *rendszeres* munkák jöjjenek létre, melyek pontos képet nyújtanának a szociális tudat, a szociális érzés és szociális akarat jelenségeiről, amelyek *egyformán* érdeklik a szociológiát és pszichológiát, és a két tudománynak mintegy természetes határát alkotják — ezt bizonyára minden szociológus örömmel üdvözölte volna. Ez azonban nem történt meg, hanem ehelyett csak általános kijelentések esnek a szociális tények *pszichikai természetéről*, mely kijelentések egyáltalán nem meggyőzők, de fölöttébb alkalmasak arra, hogy a szociológiával szemben észlelhető zavart és tájékozatlanságot fokozzák.

Ilyen körülmények között egyenesen a szociológia léterdeke parancsolja, hogy legalább is *elvi* tekintetben tisztázódjék a pszichológiához való viszonya és megvilágítást nyerjen az a fundamentális kérdés, hogy mily fokig ismeri el magára nézve irányadókul a pszichológiai kutatás eredményeit, illetve mely ponton válik el azoktól, hogy saját útjain járjon"? Ha ezt az eljárást már kialakulásakor követte volna a szociológia — már a biológiával szemben is — s ahelyett, hogy egyszerűen hozzásimult, azt domborította volna ki kellően, ami *minden fennálló tudománytól különválasztja*, ma messzebb tartanánk a szociológiában ...

Ebben a tekintetben bátran követhette volna a pszichológia útmutatását, amely maga is csak azóta vált igazán önállóvá, amióta arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy a lelki jelenségeket az organikus jelenségekből közvetlenül levezetni nem lehet: a pszichológia nem fiziológia. Hogy *ugyanazt az elvet* kellő nyomatékkal hangsúlyozhassa a szociológia a *pszichológiával szemben*, ahhoz elsősorban arra volna szükség, hogy bizonyos egyöntetűség álljon helyre a pszichologisztikus irányzatok sokféleségében. Ennek hiányában a szociális pszichologizmus *kritikája* azon a ponton kénytelen munkához fogni, amelyen az elvi kérdés kívánatos tisztázása a legkielégítőbb módon történhetik. Ezt a lehetőséget a szociális pszichológia eddigi irodalmában legszélesebb terjedelemben *Wundt* törekvései nyújtják, aki *Völkerpsychologie* gyűjtőnév alatt eddig nyolc kötetben tette közzé ily irányú kutatásait és nézeteit s aki, mint a szociális pszichologizmus egyik legkövetkezetesebb és leghivatottabb képviselője, a legmegfelelőbb jelenség ez irány kritikai méltatása és a szociológia szempontjából való értékelése tekintetében.¹

II.

Wundt törekvéseivel azt a típust akarjuk jellemezni, mely a szociális és a pszichikai tények kapcsolatát a pszichológia hegemoniája alatt, a *pszichológián belül* kívánja megvilágítani. Ezek a kapcsolatok kétségtelenül megvannak, de nagyon sok múlik azok beállításán és azon, hogy mikép hangsúlyozzuk az alkotó elemek egymáshoz való viszonyát. Három eset lehetséges: vagy a szociológián belül tárgyaljuk mindezeket a kapcsolatokat, vagy a pszichológia olvasztja be azokat, vagy végül önálló határtudományba utaljuk őket. *Wundt* a két utóbbi formát egyesíti, amennyiben a néplektant bizonyos önállósággal felruhazza ugyan, de egyszersmind a pszichológia alkotórészévé teszi, tekintet nélkül a szociális elemek túlnyomó voltára és tekintet nélkül arra is, hogy ezek a szociális elemek nem férnek a pszichológia keretei közé, lépten-nyomon kiütököznek azokból és állásfoglalásra készítetik a pszichológust a szociális jelenségek ilyen és nem pszichológiai természetével szemben is.

Más oldalról is rámutattak az egyéni és néppszichológia elválasztásának tarthatatlanságára. *Sigwart* figyelmeztet arra, hogy „minden pszichológia individuálpeszichológia, mert csak arról beszélhet, ami a tudatban meg végbe és ott megtalálható és ez a tudat mindig csak valamely egyénnek önmagáról való tudata... fundamentális lélektani fogalmak csak oly tevékenységekről vagy folyamatokról szóló fogalmak lehetnek, melyeket a magunkra vonatkozó reflexió valóban felfedez”.² Ennélfogva a pszichológia, vagy ha úgy tetszik, az individuálpeszichológia *saját érdekében* fogja kerülni, hogy szo-

¹ *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythus und „Sitte“.* Siebenter und achter Band: Die Gesellschaft. Alfred Kroner, Verlag in Leipzig 1917. (Az előző kötetek címei: I—II. Die Sprache, III. Die Kunst, IV—VI. Mythus und Religion.)

² *Logik. II. köt.* 200 1. (IV. kiadás).

ciális jelenségeket iktasson problémái sorába és azokkal zavarja meg a diszciplína egységét. Ha azonban a *pszichológia* nem reflektál is e kérdésekre és azok megoldásának dicsőségére, annál inkább ambicionálja ezt a *pszichologizmus*, az a törekvés, mely minden szellemi folyamatot pszichológiai szempontok szerint értékeli. Wundt is úgy hidalja át a pszichikai és szociális jelenségek közötti ellentétet, hogy utóbbiak szellemi vonatkozásai számára egy néplelket konstruál, s e néplelek tudományát, a néppszichológiát elkülöníti az egyéni lélektantól, nem tekinti amazt az individuálpeszichológia pusztá alkalmazásának szociális közösségekre, hanem „a pszichológiai vizsgálódásnak azt a területét érti alatta, amely ama lelki folyamatokra vonatkozik, melyek keletkezésük és fejlődésük feltételeinél fogva szellemi közösségekhez kapcsolódnak”. (I. köt. I. r. 2. 1.)

Ha tehát arról a kísérletről, hogy az egyéni pszichológián belül kerüljenek megoldásra szociális természetű jelenségek, magának a pszichológiának érdekében kellett lemondani, még mindig fennmaradt az a lehetőség, hogy ezeket a határkérdéseket és azok tisztázását külön tudomány számára tartsuk fenn. Amde mielőtt ez még kifejlődhetett volna, a pszichologizmus azzal vágta útját ily tudomány önállósulásának, hogy a lélektan provinciájává tette e határkérdések összességét, oly konstrukciót alkotva meg, mellyel éppen a szociális momentumot kárhozhatja másodrangú szerepre. Ez a konstrukció a Wundt-féle néplelektan.

Ha akár ez, akár más önálló vagy félig önálló tudomány kielégítően magyarázná a pszichikai és szociális kapcsolatokat, eltekinthetnénk az ily konstrukcióval együtt járó szépséghibáktól, azonban pszichikai és szociális tények annyira különböznek egymástól elvi tekintetben, hogy azok együttes fellépésénél mindig *vagy* az egyiknek, *vagy* a másiknak szempontja fogja a kapcsolat elbírálásának alapját adni. E kapcsolatnak rendszeres tudomány keretébe foglalása logikailag mindig aggályos lesz, éppen az elemek heterogenitására való tekintettel. De *ily* kapcsolatra, mint mesterkéltre és illogikusra, nincs is szükség, mert ha a pszichológia egyöntetűségét zavarja szociális momentumok szellemi kihatásainak vizsgálata, a szociológia meg semmiképpen sem kerülheti el az egyén szociális szerepének, a társadalomhoz való viszonyának vizsgálatát. Ezt a feladatot a pszichológia nem végezheti el helyette. Ilyenformán akár arra a kérdésre keresünk választ, hogy az egyéni tudat miképp hat a társas közösségben, akár arra, hogy ez utóbbi miképp befolyásolja az előbbi, a szociológia körében mozgunk. Mert minden kérdés, amely *szociális* vonatkozású, bármilyen legyen is e vonatkozás természete — a szociológiához tartozik, és épp úgy a pszichológiának is megvan a maga pontosan megszabott köre: az öntudat nyilvánulásainak vizsgálata, melynél szélesebbkörű feladatot: *minden* szellemi jelenség és folyamat elbírálását, nem a pszichológia tulajdonságai írják elő, hanem a pszichológisták uralmi igényei.

Látnivaló, hogy a felsorolt három eset miképp redukálódott. A szociális jelenségek tudatbeli vonatkozásainak felkutatását a pszichológián belül maga a *pszichológia sem akarja*, önálló tudományban a *logika nem engedi*, hanem úgy ez, mint e jelenségeknek és kapcsolataiknak természete a szociológiába utalja

azokat. Még inkább ki fog ez állításunk igazsága derülni, ha sorra vesszük Wundt érveit, melyek annak a kompromisszumnak támogatására szolgálnak, amelyet a kérdéses témáknak önálló tudományos és pszichologisztikus tárgyalási módja között létesített s amely kompromisszumnak a néplélektan nevet adta.

III.

Wundt teljesen tisztában van azzal, hogy az, ami „szociális”, külön kategória, nem esik a „pszichikai” kategóriájába. Ez természetes alapfeltétele minden diszkussziónak, melyet pszichológus és szociológus folytatnak, mert ahol a kiindulópont az, hogy a társadalom nem más, mint sok egyén, ott eleve lehetlenné válik a vita, mert, ha ez igaz, lehetetlen minden szociológia is. De Wundt nemcsak, hogy a *szociális jelenségek teljes különállását* és önállóságát ismeri el, hanem elsősorban is arra gondol, mit lehet e specifikus jelenségek törvényszerűségeiből a *pszichológia számára hasznosítani*. Ezáltal a szociológia rögtön a *segédtudomány* jellegét nyeri és a „Völkerpsychologie” összes fejtegetéseinél a pszichológián van a hangsúly, míg a szociális momentum mindenütt csak induktív anyagszámba megy, amelyből lélektani tételeket akar levezetni. Az a metódikai hiba csúszik tehát be Wundt tárgyalási módjába, hogy — bár maga hangsúlyozza a szociális tényező különállását a pszichikaitól, az előbbi mégis csak annyiban jön szóba számára, amennyiben az pszichológiai igazságokat támogat. Nem veszi észre azt a veszedelmet, mely a pszichológiát fenyegeti, amikor annak egy szerinte is jelentős részét szociális tényekre vezeti vissza, vagy pedig azzal leplezi ezt a veszedelmet, hogy ez utóbbi tényeket az előbbi szolgálatába állítja. Ez a veszedelem azonban abban áll, hogy *egy megizmosodott szociológia megfordíthatja a rangsort* és utalhat arra, hogy a pszichológia tényei sem kis mértékben mutatják annak a princípiumnak érvényesülését az *egyéni öntudat* jelenségei között is, amely princípium elsőrendű problémája a szociológiának, tudniillik az *asszociáció*. Ezt a lehetőséget már Durkheim is érintette a szociológia módszeréről szóló munkájában.

Nyíltan mindebből csak ennyit ismer be Wundt, még pedig mindjárt munkájának első kötetében: (23. 1.) „Csak ha majd sikerült hidat verni az egyéni tudattól a közösség alkotásaihoz, lehet meg a remény arra nézve, hogy a visszafelé vezető utat is megtaláljuk és a néplélektan eredményeit értékesítjük az egyéni tudat ama képződményeinek vizsgálata számára is, amelyek ebből magából nem érthetők meg.” Kiderül ebből, hogy pszichológia és szociológia két oly különálló terület, melyek között *közvetlen kapcsolat nincs is*, e kapcsolat helyreállításán — még pedig *saját érdekében* — a *pszichológiának* kell dolgoznia, tehát nem is az úgynevezett szociális lélektan kiépítése érdekében, hanem az egyéni lélektan számára várható tudományos haszon javára.

Látnivaló tehát, hogy a szociális pszichológiának csak kissé mélyreható vizsgálata azt eredményezi, hogy még a szociológia jelen, kialakulatlan stádiumában is legalább is *egyenrangúság*, paritásos viszony mutatkozik szociológia és pszichológia között mindenütt, ahol csak a *tudat problémája* együtt jelentkezik

valamely *szociális tényvel*. Távol attól, hogy az egyéni tudatok sokasága alatt összeomlanék a társadalom, mint *sui generis* organizáció, sokkal inkább oly perspektívát nyit még a pszichológus számára is, melyben az egyéni öntudat számos jelensége *a társadalom törvényszerűségeitől nyeri magyarázatát és értelmét*.

Egyelőre azonban az a cél a lelkiismeretes pszichológus számára, hogy *a szociális életben észlelhető pszichológiai vonatkozású* tényeket *egységesen* dolgozza fel és illessze be a pszichológia épületébe. „Kísérleti lélektan és néplelektan úgy viszonylanak, mint a pszichológiának két egymást kiegészítő része és mint két egymás mellett és egymás után alkalmazandó segéd-eszköze. Mint részei egyúttal egyedüli részei is, mint segéd-eszközei pedig akként osztoznak meg a pszichológiai problémákon, hogy amaz az egyszerűbb, emez pedig azokat a bonyolultabb funkciókat vizsgálja, amelyek csak az együttélés alapján lehetségesek és érthetők.” (I. köt. 29.1.) Amde, ha bizonyos funkciók *csak a társas együttlét alapján* lehetségesek, akkor nyilvánvalóan *előbb a társas alapvetés minéműségét* kell ismer-nem, hogy a belőle eredő funkciókat magyarázhassam. Ha továbbá csak a társas fundamentumon épülhet valami funkció, úgy világos, hogy az valami *sui generis* nyilvánulás, melyet az egyszerűbb, pszichológiai alapokból levezetni azért sem lehet, mert a pszichológiai megismerés a tények analizésére támaszkodik, a szociológiai pedig azok összefüggésén épül fel. Ha tehát önálló alappal bíró jelenségekkel és funkciókkal állunk szemben, melyek pszichológiai elemekre semmiképen sem bonthatók fel, miért kell ezt a komplikált, *sui generis* jelenségcsoportot mindenáron *pszichológiai rendszerbe belekényszerítenünk*, amikor van oly tudományág, mely legalább is programjába vette *mindazoknak a jelenségeknek* a vizsgálatát, amelyek „csak a társas együttlét alapján lehetségesek és érthetők?” *Ez a szociológia feladata*. Ebbe pszichológiai tartalmat csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehet belekeverni és mindaz, ami itt mint valami önálló néplelektan akar érvényesülni, maradék nélkül bele való a szociológiába.

Az emberi társadalmak fejlődését azonban *lelki folyamatok* irányítják, amelyek résztvesznek az általános értékű *szellemi képződmények* kialakításában és ezeknek a folyamatoknak a vizsgálata adná Wundt szerint a néplelektan feladatát. (I. 1.) Ez a tétel azonban, bár ettől függ a néplelektan egész rendszerének életképessége, sehol sem nyer igazolást Wundtnál sem *elvi* tekintetben, sem a mű pozitív anyaga által. Semmiből sem derül ki, hogy az említett irányító folyamatok valóban pszichikai természetűek s hogy ezek a „lelki folyamatok” az úgynevezett népszociológia által, vagy éppen csak ezáltal volnának felkutat-hatók. A felhozott rengeteg adattal sem *a pszichológiának* tett Wundt szolgálatot, *hanem a szociológiának*, melyet mérhetetlen induktív tényvel gazdagított. De éppen az a körülmény, hogy a szociális jelenségekkel való minden pszichologizálás vég-eredményében csak a szociológiának válik javára, a pszichológiát magát pedig semmivel sem viszi előre, mindennél jobban bizonyítja, hogy itt oly jelenségkörrel állunk szemben, melyet semmi mással összetéveszteni nem lehet, melyhez hiába nyúlunk idegen területekről hozott módszerekkel, lényével ellen-

kező előfeltételekkel; csak annál határozottabban dokumentálja önállóságát, specifikus jellegét, autonómiáját.

Elhamarkodott kísérletnél nem egyéb, ha mindenáron 113 tudományágat forszírozunk ott, ahol annak előfeltételei hiányoznak. Különösen áll ez akkor, ha már meglévő tudomány anyagát akarjuk mesterségesen beilleszteni egy másik tudomány anyagába, annak pillanatnyi érdekei szerint. Mert bevalottan ez történik. „E munka legközelebbi célja, hogy a pszichológiai kutatás számára a fantáziafolyamatok és a kedélyhullámzások tanulmányozása szempontjából megbecsülhetetlen és pótolhatatlan ismeretforrásokat nyissunk meg.” (II. köt. Előszó 3.1.) Ezek Wundt saját szavai. Valóban csodálatos túlbuzgóság, mely arra késztet valakit, hogy egy problématerületet, csak azért, mert az *több tudományág* számára nyújthat anyagot, önkényesen beolvasson éppen abba, amelybe az csak a legnagyobb metodikai zavarok, ellentmondások, sőt egy 113 részlet-tudomány mesterséges konstruálása útján illeszthető be.

Wundt kísérlete, a legátfogóbb szociálpszichológiai kísérlet, tehát a legjobb esetben is csak annyit eredményezett, hogy *beigazolta a szociális tények önállóságát* a pszichikaiakkal szemben, a kettő közötti rangsor vitájában pedig maga Wundt is ingadozik: hol elismeri a szociális tények elsődleges voltát, hol visszaesik a pszichologisztikus elfogultságba... Pedig már *tárgyának felosztásánál* is mindent elkövet arra nézve, hogy a feladatot leegyszerűsítse és csak azokat a jelenségeket vonja a népléktan körébe, melyek pszichológiai összefüggései elég szembeötlők. Mert ez a diszciplína minden szociális jelenség közül csupán a nyelv, a mythos és az erkölcs tényeit kívánja bevonni a pszichológiai szemlélet szférájába, bár hozzáteszi, hogy ezekkel a problémákkal csak röviden jelezni akarja azokat a főjelenségeket, „amelyek köré a népléktani fejlődés bizonyos nagyobb csoportjai képződnek. Ebben az értelemben alkotja a mythos és a vallás a fantázia egy általános pszichológiájának leglényegesebb alkotórészeit, melyek éppen ez okból az egyéni lélektanon belül csak a legszegényesebb alapjaiban és kezdetekben kísérhetők figyelemmel, mely alapvetések maguk is részben már a nép tudat jelenségeihez fordulnak felvilágosításért”. (II. köt. Előszó 3.1.)

Egész leplezetlen bevallása ez annak, hogy *a pszichológia még saját komplikáltabb problémáit* sem képes egy bizonyos fokon túl a szociális tapasztalatok igénybevétele nélkül megoldani. De vajjon az következik-e ebből, hogy ezek a szociális tapasztalatok egyszerűben *pszichológiai tényékké* lesznek, mihelyt *pszichológiai problémák tisztázásához* vezetnek? Csak ha erre a kérdésre feltétlen és meggyőző igennel lehetne válaszolni, volna meg Wundt törekvésének ismeretelméleti jogosultsága.

Wundt munkájának első hat kötete a nyelv, a mythos és az erkölcs népszichológiai jelenségeivel foglalkozik. E jelenségek *vizsgálati módszereire* nézve azt a kijelentést teszi, hogy „a pszichológusnak ragaszkodnia kell ahhoz a felfogáshoz, hogy a népszichológia bonyolult jelenségeinek kibogozásához elsősorban látásunkat kell élesíteni és a *pszichológiai gondolkodás* képességét kell gyakorolni az elemi öntudati jelenségek exakt elemzése által, amint ezt a kísérleti lélektan módszerei közvetítik.” (I. köt. VI. 1.) Ha valamit, azt várhatta volna

Wundttól, a kísérleti lélektan nagymesterétől a tudomány, hogy ennek a módszernek a többi szellemi tudományban való használhatóságát tisztázza és a néplélektan révén a *szociális tényekkel* szemben való lehetőségeit megállapítsa. De ez nem történt, sőt — mint láttuk — gondosan különválasztja az experimentális lélektant a néplélektantól és az előbbinek csak mintegy propedeutikus jelentőséget tulajdonít. Ezen túl azonban semmit sem tesz és a hat kötetben misem tanúskodik arról, hogy azok tartalmának összeállítása nem történhetett volna meg a *pszichológiai élelés*, a pszichológiai gondolkodás képessége nélkül is. Egész bizonyos, hogy szociális tények vizsgálatánál nem lehet sokra menni valamiféle *speciális gondolkodásmód* által, legyen az filológiai, pszichológiai, jogászai vagy természettudományos. Elfogulatlanul, minden idegen reminiscenciától megtisztítva kell nézni a társadalom jelenségeit.

De éppen ezért *lehetetlen az a vállalkozás*, melyet Wundt a néppszichológiával maga elé tűz, mikor azt várja tőle, hogy az a *pszichológia kiterjesztése* és folytatása legyen a *társas élet tényéire* alkalmazva. Itt kényszerít a pszichológiára lényével ellentétes feladatokat, melyeknek megfelelni nem tud és itt látszik, mint akarja oly területen elhinteni a pszichológiai igazságoknak a maguk szféráján belül kikelt magvait, ahol azoknak csak igen természetlen talajuk van. A nyelv, mythos és erkölcs pszichológiai megalapozásánál ugyanis Wundt kettős nehézséggel küzd: egyrészt a filológia és történet jogos igényeivel, melyekkel azok e problémák felé fordulnak, másrészt a szociológiával szemben, mely méltán követeli a maga számára minden szociális jelenség összefüggő és egységes értékelését. Az elsőkkel hamar elkészül Wundt, kijelentve, hogy az említett problémák „más, a történelem távolibb köréhez tartozó tárgyakkal nagyobb mértékben veszik igénybe a lélektan közvetlen érdeklődését”. (I. köt. V. 1.)

A szociológiával azonban már nem tud ily megnyugtató álláspontra helyezkedni. Ez lebeg szeme előtt, amikor beismeri, hogy „a néplélektan elnevezés, midőn az embert veszi tárgyául mindazon vonatkozásaiban, melyek túlnőnek az egyéni lét határain és amelyek szellemi kölcsönhatásokra, mint e vonatkozások általános feltételeire vezethetők vissza — csak tökéletlenül jelöli meg tartalmát”. (I. 1.) Nekünk nem az elnevezés ellen van fő kifogásunk, bár semmi sem zavaróbb egy fiatal tudomány fejlődésére nézve, mint az, ha mindig új és új elnevezéseket adnak neki és ha már egyszer átment a köztudatba a szociológia fogalma, kár azzal is akadályozni fejlődésében, hogy hol társadalmi, vagy néplélektannak, hol történelemfilozófiának, hol kulturiológiának nevezzük el. A lényeges az, hogy az elnevezés *milyen programot és mily problémakört szuggerál*. Minthogy a szociológia elnevezés ezt tárgyára nézve a legtágabb körben teszi, anélkül, hogy ezáltal belenyúlnék már kialakult tudományok szférájába (mint ahogy a Wundt-féle néplélektan bevallotta teszi), nincs semmi ok, hogy ne ezzel a névvel jelöljük meg annak a jelenségkörnek a tartalmát, amelyre — mint Wundt maga is beismeri — a néppszichológia elnevezés nem megfelelő.

Az eddigiekben teljesen Wundt népszichológiai szempontjaira helyezkedtünk és azokból igyekeztünk kimutatni érvelésének tévedéseit és magának, a szociológia mellett különállásra törekvő népszichológiának tarthatatlanságát. Emellett az a cél vezérelt, hogy a szociális jelenségek hovátartozandóságát tisztázzuk, mert ha bizonyos szempontból a nyelv vagy a mythos a filológiához, más szempontból a történelemhez, ismét másból a népszichológiához tartozik, kell lenni oly *Standort*-nak, ahol *minden lehető szociális* jelenséggel egyetemben tisztán szociális és nem más jellege által nyer elbírálást. A népszichológia tehát — mihelyt valamely szociális jelenségre fordítja figyelmét — tulajdonképen szociológiát üz és ha ezt a pszichológia módszerével akarná tenni, elveve eredménytelenségre volna kárhözhatva. Ezért tartottuk szükségesnek a fentiekben is kimutatni, hogy a népszichológia *nem őszinte* a szociális jelenségek sajátos természetének elfogadása tekintetében, mert bár ezt a sajátosságát hangoztatja, azt mégis csak pszichológiai célok eszközül igyekszik felhasználni, tehát *nem hű kifejezője* annak a *viszonynak*, mely szociológia és pszichológia között van, elburkolja a kettő egyenrangúságát azon problémákkal szemben, melyek körül egyformán vannak érdekelve; teljesen *önkényesen nevezi magát pszichológiának*, mert hiszen még csak ezután akar „hidat verni” ahhoz, amit eddigelé így neveztek; *nem képes* a maga elé szabott *feladatot megoldani*, mert nem lehet a komplikált és szintetikus társadalmi tényeket az egyszerű pszichikai tényekből levezetni; közelebből tekintve tehát, *a pszichológiának sem válik hasznára*, ellenben mesterkéltséggel és erőltetett rendszerezéseivel mindennél jobban demonstrálja, hogy a felőlelt anyagot a pszichológia eszközeivel kielégítő módon feldolgozni nem lehet, amit pedig adatok tekintetében nyújt, azokkal csak a szociológiát gazdagítja, nem a pszichológiát; mint külön tudományág a szociológia mellett *felesleges*, mert ez sokkal megfelelőbbben juttathatja érvényre saját szempontja mellett a pszichológiaiit, ott, ahol ez lehetséges és ahol arra szükség van, mint ahogy a teljesen pszichológiai körben mozgó népléktan érvényesítheti a szociológiai szempontot, melyet pedig sehol sem nélkülözhet; *tárgyának felosztásában egyoldalú*, mert kerüli azokat a szociális problémákat, melyek, bár szintén egy közösség szellemi együttműködésének termékei (a gazdaság, a technika), nem teszik oly könnyen lehetővé a pszichikai tényezőkkel való operálást, mint a nyelv, a mythos és az erkölcsiség kérdései; *módszere ingadozó*, amennyiben a pszichológia tipikus módszereit: a kísérletet és önmegfigyelést természetesen kirekeszti, anélkül, hogy másokkal pótolná azokat. Utóbbiról pláne azt a kijelentést teszi, hogy az egyenesen okozója volt a népléktani törekvéseknek, amennyiben „magában a pszichológiában is kiképződött az a vágy, hogy oly objektív segédeszközöket teremtsenek, melyek által remélhető a tiszta önmegfigyelés bizonytalanságának és sokértelműségének elkerülése”. (I. 19, 20. 1.); végül ott, *ahol tudományos értékű munkát végez*, már *szociológiai* talajon mozog s lépten-nyomon szemben találja magát oly törekvésekkel, melyek sok más törekvéssel együtt a szociológia saját külön birodalmához tartoznak.

Ezt előbb-utóbb felismeri maga a népszichológia is és így Wundt sem térhet ki az elől, hogy a szociológiához állást foglal-

jon. Legáltalánosabb megállapítása erről az, hogy az *eine Zustandsschilderung der Gesellschaft*. (I. 5.) Mindamellett a *Völkerpsychologie* hetedik és nyolcadik kötetait teljesen a társadalom kérdésének, tehát a szociológia eminens tárgyának szenteli: a társadalom formáiról, az ősi társadalomról, a törzsről, a politikai társadalomról szól itt, tehát azokról a témákról, melyek szociológiai jellegét soha senki, sőt definíciója értelmében maga Wundt sem vonta kétségbe. Ha tehát ezt a definíciót komolyan vesszük és azzal egybevetjük azt a tényt, hogy Wundt *Völkerpsychologie* gyűjtőnév alatt olyat nyújt, ami nem más, mint *Zustandsschilderung der Gesellschaft*: logikusan arra kell következtetnünk, hogy legalább is *e részben* a népszociológia nem más, mint szociológia, tárgyaik pontosan fedik egymást és csak következetlenség, ha saját definíciójával ellentétben népszociológia név alatt tárgyalja a hetedik és nyolcadik kötetben azt, amit az első kötetben kifejezetten szociológiának jelent ki. De nemcsak *e részben* itéli halálra Wundtnak a szociológiáról adott definíciója a néplélektant, mert hiszen azt lehetne mondani, hogy ha a két utolsó kötet tárgya fedi is a szociológia tárgyát, még mindig ott van az előző hat kötet népszociológiai anyaga, mely bizonyítja, hogy ez a tudomány önállóan, minden szociológiától függetlenül is fennáll. Amde ki tagadhatja, hogy a nyelv, a vallásos mythos, az erkölcs — *e kötetek tárgyai* — szintén társas képződmények, hogy társadalmon kívül lehetetlenek, hogy a társadalom állapotaihoz tartoznak és így *e társadalmi Zustandsschilderung-nak*, szociológiának a tárgyai, nem pedig az ilykép hontalanná vált néplélektanéi?

Ha az *egyes* társadalmi jelenségről még elmondhatni, hogy az több tudományág körébe tartozhatik és logikus hovátartozósága vitatható: *a társadalomra, mint egészre* ez alig lehet vitás és bajos más diszciplínába utalni, mint a szociológiába, melynek éppen az a feladata, hogy a társadalomra, mint egységes egészre vonatkozó összes tapasztalatainkat összegyűjtse és feldolgozza, vagy — mint éppen Wundt mondja — „a társadalmi jelenségeket a maguk teljes összefüggésében és azokra a vonatkozásokra való tekintettel, amelyekben azok egymáshoz állanak, leírja és feltételeikre visszavezesse”. (I. 5.)

De bár ilyen módon a szociális és pszichikai jelenségek különbsége, sőt ellentéte nem vitás és az sem kétséges, hogy előbbiek összessége és egysége, a társadalom *a szociológia kizárólagos problémája*, Wundt mégis fenntart bizonyos jogokat a népszociológia számára. „Mert ha a társadalom nem is csupán pusztá megsokszorozása az egyénnek, úgy mégis csak az egyének pszichikai tulajdonságai azok, melyek a pszichikai természetű kollektív jelenségeknél összeműködnek és ennélfogva *e jelenségek interpretációjánál a főszempontokat kell hogy nyújtsák*.” (VII. 25.)

Ami tehát még a pszichologizmus számára fennmarad, *az az interpretáció igénye*. Ez azonban egészen dogmatikusan lép fel és jut kifejezésre, még mielőtt megvizsgálná, hogy a kollektív jelenségeknél összeműködő *szellemi* természetű folyamatok *pszichológiailag* vizsgálható folyamatok-e? Mint láttuk, ilyen interpretációs igényt maga a pszichológia nem is táplál, csak annak túltengése, a pszichologizmus.

A szociális jelenségnek saját külön *természete* és speciális *törvényszerűségei* vannak. Épp *ezek önnálló vizsgálatáról* van szó minden néven nevezendő társadalomtudományánál. A szociális *physis*-nek és szociális *nomos*-nak ez a sajátossága az ezeket vizsgáló tudomány *speciális* nézőpontjában és módszerében jut kifejezésre. Ez utóbbi lehetővé teszi számára, hogy az őt érdeklő *szellemi folyamatokat saját hatáskörében* is, minden pszichológiától függetlenül vizsgálhassa; persze nem hivatása ezt úgy tenni, hogy ezzel *a pszichológiát fejlessze*, erre azonban közelebbről vizsgálva a népszichológia sem képes.

Mindent egybevetve, a Wundt-féle népszichológia, *mint önálló tudomány tarthatatlan, mint pszichológia használhatatlan*, amennyit pedig *a szociológia fejlesztése érdekében* tesz anyaggyűjtés és rendszerezés által, ugyanannyit árt is neki azáltal, hogy a szociális nézőpont jogos igényeit elhomályosítja megvalósíthatatlan *pszichologisztikus programjával*.

IV.

A probléma lehető teljes tárgyalása érdekében ki kell még térnünk *a szociológián belül űzött pszichologizmusra* és annak *kritikájára* is. Ez a pszichologizmus csodálatosképen Comterra vezeti vissza saját történetét. Ezt az állítását pedig Comtenak „három stádium elméletére” alapítja, mely a társadalmi fejlődést azonosítja *az intellektuális fejlődéssel*. A pszichologizmusnak az a gyökeres tévedése, hogy minden *intellektuális nyilvánulást pszichológiai nyilvánulásnak* tekint, itt sem tagadja meg magát. Ezáltal azonban végeredményében önmagával kerül ellentmondásba a pszichologizmus, mint ahogy ezt éppen legkövetkezetesebb ismeretelméleti és metafizikai irányzata, *a pragmatizmus* bizonyítja, mely bár a legradikálisabban pszichologisztikus, teljesen *antiintellektuális*. Ettől eltérve azonban a pszichologizmus még metafizikai és ismeretelméleti tekintetben sem egységes és annál kevésbé egységes szociológiai kérdésekkel szemben. Épp ezért nem is vállalkozhatunk e sokféle irányzat részletes ismertetésére és bírálatára, hanem itt is csak az elvi kérdés tisztázására fogunk szorítkozni.³

Legkövetkezetesebb formájában a szociológián belül kifejezésre jutó pszichologizmus úgy tekinti a szociológiát, mint *alkalmazott lélektant*. Figyelemreméltó, hogy ebben az irányban is Wundt tanítványai (Barth, Eisler) buzgólkodnak a legerősebben, kiknek szociológiai munkái azonban eltérnek a mester tudományosan és empirikusan fundált pszichologizmusától s ehelyett inkább annak metafizikai voluntarizmusát képviselik. „A nagy, általános élet lényegileg akarati élet — mondja Barth⁴ —, az akarat pedig akarattal egyesül, hogy jobban folytathassa a küzdelmet a létért.” Eisler pedig éppenséggel azt jelenti ki, hogy a társas szervezet lényege, ellentétben az egyéni

³ A szociológia pszichológiai irányának beható ismertetését nyújtja Squillace *Les theories sociologiques* című művében. Német fordítása Eisler-től. Leipzig³ 1911. Verlag von Dr. Werner Klinkhardt, mint a philosophisch-soziologische Bücherei 23. kötete. A kérdéses rész a német fordítás 190—301. lapjain található.

⁴ *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie*. 224. 1.

szervezettel csak egy túlnyomóan pszichológiai szemléleti móddal világható meg, hogy pszichológiai interpretáció nélkül nincs szociológiai megértés, hogy minden szociális történés magyarázatának közvetlen alapjául a pszichikai kauzalitás szolgál, hogy a szociológiában felállítható törvények csaknem mind pszichológiai törvények jellegét viselik magukon.⁵ Tekintve, hogy ezeket az elvi kijelentéseket egy *szociológiai* kézikönyvben teszi, elkerülhetetlen, hogy a szerző pszichologisztikus hajlandóságai ellentmondásba ne jussanak a szociális tények *sui generis* természetével, melyet tagadásba vesz. Csak egy példát hozunk fel ennek igazolására. Míg a 63. oldalon ezt olvassuk: „A voltaképeni, legközelebbi, társadalmi tények magyarázatánál legfőképpen szóba jövő társadalmi okozatiság pszichológiai jellegű”, addig a 93. oldalon ennek teljes ellentéte áll: „A szociálpszichológia feladata kimutatni, hogy mikép függ az egyéni tudat a népszellemtől. Nem lehet ugyanis félreismerni minden pszichikainak szociális determináltságát...” stb. Sajnos, még az oly jeles szociológus, mint aminő *Ratzschhofer*, sem tud teljesen szabadulni ettől a pszichologizmustól. Ő is a szociális voluntarizmus egy fajtáját képviseli, bevallottan Wundt hatása alatt, ha mindjárt következetesebb, logikusabb formában is, mint az említettek.⁶

Ilyen körülmények között azonban elsőrendű fontossággal bír, hogy ennek a szociológián belül úzótt pszichologizmusniak is megállapítsuk értékét. Wundt, akitől nem lehet elvitatni az érzéket a pszichológiával Összefüggő bármiféle nüanszkérdés iránt is, a *Völkerpsychologie*-ban magában igen helyes kritikát gyakorol ezzel az irányzattal szemben, midőn kimutatja, hogy annál egész világosan látszik minden 'adott történeti fejleményen túlhelyezkedő s ezért alapjában spekulatív jellege. Jellemző szerinte továbbá az is, hogy ez irány képviselőinek fáradozása egyáltalán arra irányul, hogy a társadalmi lét és alakulás müiden tényét egyetlen lelki alapjelenségből vezessék le. Legyen ez már most akár Tarde „utánzása”, vagy Le Bon-nak ezzel rokon „szuggesztíója”, vagy végül „az együvértartozás tudata”, mint ahogy ezt Giddings állapítja meg, ezek a fogalmak oly általános jellegűek, hogy épp úgy alkalmazhatók az állati, mint az emberi együttlét tényeire. (VII. 15.) Persze ez a kritika nem irányul a pszichológiai nézőpont alkalmazása ellen egyáltalán. „Nem az a hibája ennek az iskolának, hogy az egyéni pszichológia fogalmaival operál, hanem az a mód, ahogy ezt tette. Ezek a hibák pedig nem javíthatók azáltal, hogy a pszichológiát egyáltalán kitessékéljük a szociológiából.” (VII. 25.)

Ez utóbbi kijelentés *Durkheimnak* szól, aki a *legmélyebb* és legkövetkezetesebb kritikáját adta eddig a szociológia pszichologisztikus irányának.⁷ Szerinte az, ami a pszichológiai módszer hiányosságait oly sok szociológus előtt elfödte, az náluk gyakori tévedés volt, mely szerint a hatást az okkal össze-

⁵ *Soziologie*. Leipzig. Verlagsbuchhandlung- von J. J. Weber, 1903. 8., 9. stb.

⁶ L. *Die soziologische Erkenntnis*. 285 f. 1.

⁷ *Les règles de la méthode sociologique*. Német kiad. 1907. Leipzig, Klinkhardt.

tévesztették és a szociális jelenségek lényeges feltételei gyanánt bizonyos oly relative meghatározott és speciális tudatállapotokat fogadtak el, melyek voltaképpen csak amazok következmények (136. 1.) Mindamellet Durkheim csakúgy mint Wundt bizonyos propedeutikai jelentőséget tulajdonít a pszichológiai ismereteknek a szociológus számára. Míg azonban Wundt ezeket hasznosítani akarja a szociológiában, addig Durkheim szerint ezek a pszichológiai tanulmányok csak abban az esetben lesznek hasznára a szociológusnak, ha azokon túlhatol, hogy azokat a specifikus szociológiai műveltséggel pótolja. Okvetlenül le kell tennie arról, hogy a pszichológiát valamiféleképpen tudományos műveletei központjába helyezze. (141. 1.) Mert minden oly elméletnek, mely a társadalmat az egyénből vezeti le, szemére lehet vetni, hogy a... többet a kevesebből, az egészet a résziből, az összetettet az egyszerűből akarja dedukálni (151. Lásd még a 4. lapon mondottakat is). A szociális tényeket ugyanis nem szabad összetéveszteni azok egyéni kisugárzásaival (32); ez utóbbiak érdekelhetik a szociológust, anélkül, hogy magának a szociológiának közvetlenül tárgyát alkotnák (33).

A szociális pszichologizmus sokrétű és bonyolult kérdéseinek teljesen megnyugtató elbírálására neutrális fórumra van szükség. Oly elfogulatlan és jóhiszemű harmadikra, melynek nincs érdekében a pszichológiától rossz néven venni bebecsapásait szociológiai területekre, sem a szociológia önállóságát félteni ezektől a hódítási törekvésektől. Oly fórumra, mely teljesen objektív értékmelettel határolja el a pszichológia érvényességének területét a szociológia érvényességi körétől. Ez a fórum nyilvánvalóan csak a teljesen pártatlan, mindkettő fölött álló, de azért egyik iránt sem közönyös filozófia lehet.

Ennek döntőbírása elé állítva a pszichológia és a szociológia kontroverziáját, elsősorban arra kell utalnunk, amit már fönnebb is érintettünk, hogy t. i. a főzavart az a körülmény okozza, hogy minden szellemi nyilvánulást pszichológiai mértékkel igyekeznek mérni a pszichologizmus hívei. Ez a törekvés vezetett az ismert ellentétre pszichologizmus és logizmus között az ismeretelméletben is és ennek csak egyik nyilvánulása az az ellentét, mely a szociológiában is mutatkozik az intellektuális folyamatok szociális kapcsolatainak pszichologisztikus és *tisztán szociológiai* elbírálása között. A szociológiában tértfoglaló pszichologizmus *természeténél* fogva tehát nem különbözik az ismeretelméletitől és a védekezés módjában túlkapásaival szemben itt épp úgy a tiszta szociológia követelményének támasztásában kell hogy álljon, mint ahogy amott felkeltette a vágyat a tiszta, minden pszichológiától mentes logika iránt. Valószínű, hogy amíg a pszichologizmus és logizmus vitája tartani fog az ismeretelméletben s amíg pszichológusok és azok hívei szociális problémákat fognak feszegetni, addig ez a kontroverzia nem fog megszűnni a szociológiában sem. Mint-hogy azonban a szociális jelenség függetlensége pszichikai momentumoktól éppoly kétségtelen és beigazolt, mint a logikai megállapításoké, a szociológiában is nagyobb szükség van oly ellenáramlatra, amely „tiszta szociológia” megvalósítására

törekszik. Sajnos, ami ezen a néven szerepel a szociológiában (pl. Ward: *Pure sociology* c. munkája) már erősen pszichologisztikus nézőpontot követ. Egy hamisítatlan, tiszta, objektív, *minden idegen elemtől mentesített szociológia fokozatos kialakítására* van szükség. Csak ez küszöbölheti ki azután a naturalisztikus és pszichologisztikus maradványokat. Miben álljon azonban az igazán „tiszta szociológia”, ha már egyszer ez az elnevezés eleve pszichologisztikus színezésű? Azon az elven kell felépülnie, hogy a szociológia oly szintézis, amely kizárólag szociális és nem másnemű tények fenomenológiájára támaszkodik.⁸

Ez a *szociális fenomenológia* felölelné a szociális jelenségek egészét, végezné az összefüggések kimutatásának munkáját és egyáltalán megvalósíthatná a rendszeres szociológiára vonatkozó régi törekvéseket. Mialatt a hagyományos szociológiában tovább folyik az anarchia, a szociális fenomenológia csendben kiépíthetné a szociális nézőpont általános elveit és a szociális tapasztalatok sokféleségét ez elvek alapján rendezhetné. Ebben a rendszerben elkerülhetetlenül megoldást nyernének azok a problémák is, amelyekkel ma a szociális pszichologizmus oly hiábavaló módon próbálkozik. Mert ott teljesen elfogulatlanul, *saját mértékükkel mérve* nyernének elbírálást azok a szellemi folyamatok, melyek a mai szociális dinamikában, népszociológiában és történetfilozófiában úgy szerepelnek, mint a társadalmi fejlődés titokzatos irányítói. Ott majd kiderül, hogy a szociológiának semmi oka sincs a maga számára vindikálni olyat, ami a pszichológia problémakörébe tartozik, s amit ilyen gyanánt fog felismerni, arról le fog mondani. De ugyanekkor a pszichológia is kénytelen lesz letenni minden olyan törekvésről, mely arra irányul, hogy felfogását és nézőpontjait rákényszerítse a szociális jelenségek tudományára.

Csak ily szigorú fenomenológiája a szociális tényeknek lesz képes *a határok pontos megvonására*. A mai szociológia és annak képviselői már annyira telítve vannak a legkülönbözőbb egyéb szempontokkal, biológiaiakkal, lélektaniakkal, etnológiaiakkal, közgazdaságiakkal, hogy ezek által az igazi átfogó, szintetikus szociális nézőpont atomizálódott. Ezt kell a szociális fenomenológiának ismét jogaiba ültetnie. És csak ekkor fog egészen pontosan kiderülni a válasz arra a kérdésre, amelyből kiindultunk s amelyet úgy jelöltünk meg mint az önálló szociológia létérdekét, hogy tudniillik mily fokban ismerheti az el magára nézve a pszichológia vagy bármely más tudomány eredményeit és hol válik el azoktól.

A pszichologizmus csak azért erősödhetett meg annyira a szociológiában, mert ez eddigi és mai állapotában is még oly félték és önállótlan, hogy semmiféle erősebb idegen áramlattal nem tud megküzdeni és minden eszmekört bebocsát területére, bármily távol essék is az saját világától. Ezen pedig csak egy megújított szociológia tud segíteni.

⁸ Ennek a szintézisnek sajátosságaira nézve I. szerzőnek „A szociológiai szintézis természetéről” az Athenaeum f. é. márciusi számában megjelent tanulmányát.